

Mijn erfenis

ISBN 978-94-6301-102-0 (paperback)
ISBN 978-94-6301-105-1 (ebook)
Academische Uitgeverij Eburon, Delft,
www.eburon.nl

Foto omslag: Kinderhuis Vertrouwen 1945.
Marcel en Philip Staal, zesde respectievelijk achtste van rechts.
Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag
Grafisch ontwerp: Studio Iris, Leende

Copyright © 2016 Philip Staal.

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Copyright © 2016 Philip Staal.

All rights reserved.

Without limiting the rights under copyrights reserved above, no part of this book may be reproduced by any means, graphic, electronic, or mechanical, including photocopying, recording, taping or by any information storage retrieval system without the prior written permission of copyright owner.

Mijn erfenis

Philip Staal

Uitgeverij Eburon
Delft 2016

Ter herinnering aan mijn ouders:

Isaac Staal

Anna Nathan (ook genaamd Cohen)

Aan alle oorlogswezen, hun kinderen en kleinkinderen

Voor mijn vrouw, zonder wie ik mijn zoektocht niet zou hebben overleefd

Index

	Pagina
Proloog	9
Deel 1 – Roof	15
Deel 2 – Rechtsherstel	111
Deel 3 – Restitutie	201
Dankwoord	341
Lijst van gebruikte afkortingen	342

Proloog

In de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw trachtten de nazi's het Joodse volk en het Jodendom te verdelgen. Deze verdelging wordt aangeduid met de termen *Holocaust* en *Sjoa*.

Holocaust komt van het Griekse woord *holókauston*, wat brandoffer aan een godheid, betekent.

Sjoa is Hebreeuws voor vernietiging, verdelging, ondergang.

Aangezien er gedurende de Tweede Wereldoorlog niets werd geofferd, aan welke godheid dan ook, maar alles gericht was op het verdelgen van het Jodendom, wordt in dit boek de term *Sjoa* gebruikt.

De Joden moesten verdwijnen, maar niet hun bezittingen. Alvorens de Joden te deporteren en te vermoorden in de concentratiekampen roofde de Duitse bezetter – met hulp van Nederlandse collaborateurs – hun bezittingen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is door de Duitsers voor op zijn minst 45 miljard euro, omgerekend naar nu, van de Nederlandse Joden gestolen. Na de oorlog stelde de regering zich tot taak de geroofde eigendommen aan de oorspronkelijke eigenaren terug te geven. Dit naoorlogse rechtsherstel is sinds 1990 onderwerp van omvangrijk onderzoek.

Als een van de ondertekenaars van de overeenkomst tussen de banken, de Amsterdamse beurs en de Joodse organisaties – waarin medio 2000 de teruggave van Joodse oorlogstegoeden werd geregeld – kwam ik in die periode tot het besef dat er door niemand ooit was gekeken naar het vermogensbeheer van de ruim 1.300 minderjarige Joodse oorlogswezenen. Ik besloot zelf te onderzoeken wat er met de nalatenschappen van mijn ouders is gebeurd.

Hoe is het mogelijk dat zeventig jaar na de Tweede Wereldoorlog de strijd van de oorlogswezenen voor een onafhankelijk onderzoek naar het vermogensbeheer van hun erfenissen zo ongelijk is en zo grimmig en moeizaam verloopt? In dit boek wordt het antwoord op die vraag gezocht in de fundamentele verschillen van inzicht over de aard en de wenselijkheid van een dergelijk onderzoek aan weerskanten van het strijdtoneel.

Mijn Erfenis verweeft mijn levensverhaal met historische feiten en wetenschappelijk onderzoek. De historische feiten en citaten in dit boek zijn

afkomstig uit *Roestvrijstaal*, Staal 2008, Eburon, Delft – een uitgebreide en degelijke wetenschappelijke studie op basis van historische documenten.

Mijn boek is het eerste dat de benarde situatie van de Nederlandse Joodse oorlogswezen beschrijft. Als zodanig is het ook van belang voor de geschiedenis van kinderopvang en de behandeling van trauma's bij oorlogskinderen. Daarmee voegt dit boek een uniek hoofdstuk toe aan de literatuur van de Sjoa en de gevolgen daarvan.

Deel één gaat grotendeels over mijn jeugd, deel twee over het naoorlogse rechtsherstel in Nederland en deel drie over de restitutie van de overgebleven Joodse activa, die in 2000 nog steeds aanwezig waren bij de financiële instellingen en de overheid. Het laatste deel – een persoonlijke noot betreffende mijn zoektocht – laat zien wat er gebeurd is met de vermogens van mijn broer en mij, evenals die van talloze andere oorlogswezen.

Dit boek is tevens mijn eerbetoon aan de wezen van de Tweede Wereldoorlog en onze vermoorde ouders.

Ik beschouw het als een eer dat ik samen met anderen de Joodse gemeenschap mocht vertegenwoordigen en zodoende een klein steentje kon bijdragen aan de restitutie van Joods bezit in de periode 1997-2005.

Een onderzoeker is altijd afhankelijk van de bronnen die hem ter beschikking staan. Het werd me vrij snel duidelijk dat het niet ontbrak aan bronnen over roof en rechtsherstel.

Van alle informatie die ik bezit, heb ik slechts een klein deel in dit boek verwerkt. Het gebruikte en geanalyseerde bronnenmateriaal is uiteraard een persoonlijke keuze geweest. Alle duizenden pagina's tellende documenten zijn te zien op mijn internetsite: www.staal.bz/ zodat iedereen de betrouwbaarheid van het bronmateriaal kan controleren.

Niet van alle voorvallen in dit boek heb ik destijds nauwkeurige aantekeningen gemaakt, waardoor ik nu en dan moest afgaan op mijn herinneringen. Al deze gebeurtenissen heb ik naar eer en geweten opgeschreven. De verantwoordelijkheid hiervoor berust enkel en alleen bij mij.

Dit boek begint in de Tweede Wereldoorlog met het feit dat mijn broer en ik ons leven danken aan mensen die uit vrije keus hun eigen leven in gevaar brachten door Joden te redden. Dit boek begint ook met het feit dat 'goedwillende' Nederlanders de bezetter op de hoogte brachten van de onderduikplannen van Isaac en Anna, onze ouders, met als resultaat hun deportatie naar Sobibor. Mijn broer en ik hebben ons leven te

danken aan de eerste groep, de helden. Dat wij beroofd werden van onze dierbaren is mede te wijten aan de tweede groep Nederlanders.

Na de oorlog waren veel kinderen hun ouders kwijt. De Joodse gemeenschap in Nederland moest een bittere strijd voeren om deze kinderen terug te brengen in een Joods milieu. Eveneens wil ik hier vermelden dat Joodse instanties, met grote inzet en liefde voor de medemens, zich over de oorlogswezen hebben ontfermd. Deze instellingen zorgden voor onderdak van de minderjarige wezen, namen de opvoeding voor hun rekening en voorzagen in hun materiële noden. Daarbij kregen de Joodse voogdij-instellingen weinig steun van de Nederlandse overheid.

Maar dit boek gaat bovenal over het vermogensbeheer van de oorlogswezen door hun voogden. Over het feit dat de regering in de jaren negentig van de vorige eeuw opdracht gaf het naoorlogse rechtsherstel te onderzoeken. Over het feit dat destijds (bijna) alle financiële instanties werden onderzocht. En over mijn ontdekking dat de Joodse voogdijinstellingen niet werden onderzocht.

Doordat ik als peuter en kind tijdens en na de Tweede Wereldoorlog werd beroofd van mijn aardse bezittingen, zowel materiaal als immaterieel en geconfronteerd werd met het ultieme kwaad, kan ik niet langer geloven in een door God verordonde orde en moraal. Ik wil niet aanvaarden dat de God van Abraham, Isaac en Jacob, van Sarah, Rachel en Lea, dit heeft bedacht en gewild. Zou hij dit wel gewild hebben, dan was de Almachtige niets minder dan een duivel. Mijn conclusie is dat het kwaad in de mens zit. De mens is zijn eigen duivel. In deze wereld kunnen mensen kiezen tussen goed en kwaad. Het is aan de mens om tegen de slechte krachten, bekend als de 'Yetzer hara', te vechten.

Dit inzicht kreeg ik niet doordat ik mij ervan bewust werd dat de wereld zweeg terwijl Joodse gezinnen van al hun aardse bezittingen werden beroofd, uit hun huizen gezet, gedeporteerd en uiteindelijk vermoord in vernietigingskampen. Evenmin kreeg ik die gevoelens door de vervloekte Duitse bezetters met hun nazistische rassenwaan en ook niet door de verhalen die de overlevenden van de kampen vertelden over de Joodse Raad en hun medegevangenen. Medegevangenen die bereid waren om voor een stuk brood te liegen, andere gevangenen te verraden, te stelen. Kortom, hun ziel verkochten aan de duivel om hun eigen overlevingskansen te vergroten. De drang van de mens tot overleven leidt tot dit soort

gedrag. Het is het survivalinstinct van het oerdier. De Spreuken der Vaders is hierop van toepassing:

‘Oordeel niet over uw naaste totdat gij gekomen zijt op zijn plaats. Versmaad geen mens en acht geen zaak onmogelijk, want er is geen mens die zijn uur niet heeft en er is geen zaak die zijn plaats niet heeft.’

Mijn inzicht dat het kwaad in de mens zit, kreeg voeding en groeide alleen maar tijdens mijn onderzoek naar de roof tijdens de oorlog en het naoorlogse restitutiebeleid van de Nederlandse regering en de financiële instituten. Verraders beroofden de Joden van hun onderduikadres. Nederlanders brachten de Duitse bezetter op de hoogte van onderduikplannen met als resultaat deportatie – van onder andere mijn ouders – naar kampen in Oost-Europa. Ik kwam ook tot dit inzicht door het naoorlogse gedrag van sommige regenten die de vermogens van minderjarige oorlogswezen beheerden en bewust veel geld ‘verdienden’ aan het leed van de oorlogsslachtoffers, waardoor hun verdriet onherstelbare vormen aannam. Dat het handelen van de regenten (gedeeltelijk) in overeenstemming was met de destijds geldende wetten, maakt het er niet eenvoudiger op hierover te oordelen. Deze naoorlogse wetten, met als doel het Nederlandse rechtsverkeer zo snel mogelijk te herstellen, gingen vaak ten koste van het rechtsherstel van de Joden.

Oordelen over het naoorlogse rechtsherstel, met als ijkpunt de vandaag geldende normen, kan niet anders luiden dan: ‘het naoorlogse rechtsherstel faalde. Het rechtsherstel van de Joodse oorlogswezen was catastrofaal.’

Joods Maatschappelijk Werk (JMW) treft hiervoor geen blaam. Het vermogensbeheer van de Joodse oorlogswezen had immers al plaatsgevonden voordat JMW de vermogensopvolger van de voogdijinstellingen werd. JMW is niet verantwoordelijk voor de daden van de voormalige voogdijinstellingen. Echter, door zijn handelen tussen eind vorige eeuw en begin deze eeuw is JMW wel (moreel) medeplichtig geworden.

Tijdens mijn onderzoek stuitte ik op allerlei onverwachte hindernissen. Zoals de weigering van Hans Vuijsje, directeur JMW, om mij toegang te geven tot hun archieven. En Harry van den Bergh, voorzitter JMW, beriep zich in een door mijn broer en mij aangespannen rechtszaak op verjaring.

Maar Hans en Harry, ik heb nieuws voor jullie: Morele claims verjaren niet. Sommige zaken verjaren nooit!

Juridisch en financieel handelde JMW juist. Maatschappelijk-ethisch gezien faalde JMW monsterlijk.

Tijdens mijn speurtocht kwam ik tot het besef dat de werkelijkheid veel traumatischer en omvangrijker is dan ik in mijn stoutste dromen had kunnen vermoeden.

Als baby beging ik geen andere 'misdad' dan domweg als Jood ter wereld te komen. Het was mijn pech dat dit in Nederland gebeurde.

Philip Staal
www.staal.bz

Deel 1
De Roof

1 Een onverwachte ontmoeting

Op een mooie zomerdag in 1941, vrijdag 13 juni, werd ik geboren in het Israëlitisch ziekenhuis te Amsterdam, voorheen ook wel het Jeruzalem van het westen genoemd. Vrijdag de dertiende. Mevrouw Monnickendam, een vroedvrouw in het hospitaal, hielp mij uit de baarmoeder van Anna Staal en legde mij in haar armen.

Het duurde lang, tot de winter van 1985, voordat ik mijn vroedvrouw in het concertgebouw van Tel Aviv weer ontmoette. Niet dat ik haar herkende, want het was per slot van rekening 44 jaar na mijn eerste traumatische ontmoeting met haar. Huilend was ik van de veilige buik van mijn moeder naar de onveilige wereld van toen overgegaan. Tijdens de hernieuwde ontmoeting met mijn vroedvrouw was ik een getrouwd man en vader van vier kinderen.

Mijn vrouw Henneke en ik hadden al jaren, samen met twee stel vrienden een abonnement op een reeks concerten. In 1985 had één paar het abonnement opgezegd. Een ouder echtpaar, mij verder niet bekend, nam hun plaats in. De nieuwkomers merkten al snel dat ik Nederlands sprak met Henneke. In de pauzes van de daaropvolgende concerten spraken we geregeld met hen. Hij was arts geweest in Amsterdam en besloot na zijn pensionering naar Israël te emigreren.

Zoals dat gaat als je nieuwe mensen ontmoet, spraken we over van alles en nog wat. Op een zeker moment vroegen ze: ‘Hoe hebben jullie de oorlog overleefd?’

‘De oorlog?’

Ik vocht in de Zesdaagse oorlog, in de Jom Kippoer-oorlog en Shalom Hagalil in Libanon. Ook heb ik de Golfoorlog meegemaakt en de Intifada. Maar als Nederlanders in Israël het over ‘de oorlog’ hebben, is het voor iedereen duidelijk dat de Tweede Wereldoorlog wordt bedoeld. De vrouw van de arts begon mij schoorvoetend vragen te stellen. Uit beleefdheid vertelde ik haar over mijn jeugd, mijn ouders en grootouders. In de pauze van elk volgend concert werden haar vragen steeds specifiek, vragen die alleen iemand kon stellen die mijn familie had gekend. Op een gegeven moment begreep ik dat het retorische vragen waren. Ze wist de antwoorden al. Zocht ze naar een bevestiging of ik degene was die ze voor zich

dacht te hebben? Het heeft vele concerten en nog veel meer vragen en antwoorden geduurd voordat ze het raadsel oploste en zei: 'Dan ben ik je vroedvrouw geweest.'

2 **Uitstel van executie**

Mijn ouders trouwden op 14 september 1938. Isaac Staal was diamantwerker van beroep en had zich tijdens de grote crisis van de jaren dertig toegelegd op het bewerken en beschilderen van sierlampen. Hieruit ontstond de Electriche Lampenkappenindustrie Modern, een bedrijf met meerdere werknemers. Zijn hobby was het schilderen van allerlei tafereeltjes, die hij in zijn atelier inlijstte.

Anna Nathan bracht meubilair, schilderijen, etsen, sieraden en tapijten mee in het huwelijk. Een van de kunstwerken was een stilleven van de beroemde Duitse schilder Hanns Fay.

Een paar weken later verhuisde het nieuwe paar naar een comfortabele zeskamerwoning met keuken en kelder aan de Plantage Muidergracht in de Amsterdamse Jodenbuurt. De kelder van dit pand was drie huizen breed. Het maakte de woning uitermate geschikt om ook als werkplaats voor de fabriek en als atelier te dienen.

In dit herenhuis woonden zij met hun kinderen. Mijn broer Marcel werd op een vrijdag in september 1939 geboren en ik op dezelfde dag in juni 1941. Ook de ouders en grootouders van Isaac en Anna waren in Nederland geboren.

Isaac had een goedlopende zaak. Zijn kapitaal was het bedrijf dat de bezetter in 1942 onteigende. Het vermogen was belegd in diamanten, schilderijen, goud en effecten. Voordat de nazi's zijn zaak liquideerden, sluisde hij veel geld weg. Deze contanten gaven hem de mogelijkheid om zijn familie te vrijwaren van tewerkstelling en deportatie naar de vernietigingskampen. Bijvoorbeeld door een onderduikadres te regelen of met diamanten en kostbare sieraden 'Sperr-stempels' te kopen, die naast het Jodenstempel werden geplaatst in het persoonsbewijs. De stempels gaven recht op vrijstelling van deportatie 'bis auf weiteres' (tot nader order).

Het viel Anna en Isaac op dat steeds meer Joodse bureaus uit hun omgeving verdwenen. Sommigen werden door de Nederlandse politie uit huis gehaald, iets wat niet onopgemerkt aan de buurt voorbij ging. Er werd op de deur gebonsd, bevolen, geschreeuwd en met knuppels geslagen. De huizen van gedeporteerde Joden kregen nieuwe, niet-Joodse,